

Mord och hor i medeltidsballaderna

– en fråga om könsmakt och familjevåld

Ingrid Åkesson

Stolts Inga och liten Kerstin bränns båda på bål. Har de begått något brott? Det vet vi inte – för att straffas med bålet räcker blotta anklagelsen för utomäktenskapliga sexuella förbindelser. Samma sak drabbar lady Maisry på andra sidan Nordsjön. Konung Valdemars syster tvingas dansa sig till döds i ett försök att dölja sin graviditet. Fröken Adelin serveras hertig Fröjdenborgs hjärta tillagat som en "kostelig rätt" eftersom fadern vill gifta bort henne med en annan man.¹ Dessa skräckinjagande berättelser utspelas i några av de visor vi brukar kalla medeltida ballader. Trots den benämningen tillhör balladerna emellertid inte det fjärran förflutna. Tvärtom har många ballader sjungits långt in på 1900-talet och varit mycket omtyckta, och sedan 1960-talet har de fått uppleva nya popularitetsvågor. Det våld som skildras i just de här balladerna tillhör inte heller enbart det förflutna.

Sånger och visor som har sjungits i generation efter generation är, bland mycket annat, bärare av beteendekodex och etiska normer. De kan vara aktuella i sångarnas samtid eller spegla en tidigare period som inte helt har släppt sitt grepp. Normerna kan röra synsätt på förhållandet mellan olika klasser eller stånd, det kan röra respekt för överheten eller drift med densamma, både kyrklig och världslig. De kan handla om synsätt på familj, släkt och egendom, eller relationer mellan kvinnligt och manligt och mellan kön och makt. Etiska normer kan också gälla förhållningssätt till brottslighet och våld i olika former. Tydligast framträder kanske dessa mönster i de långa medeltidsballadernas narrativ och i andra berättande visor. Långt ifrån alla ballader skapades så tidigt som under medeltiden, men förutom själva balladformen har samhällsbild och etos rötter som åtminstone delvis går ner i för- och tidigmoderna samhällsstrukturer. Inte minst innehåller balladerna skärvor av genusmönster och genuskoreografier, av relationer mellan kön, makt, kärlek och sexualitet. Skärvorna kommer både från ett tidigmodernt samhälle och från de senare perioder då visorna har sjungits och varit en del av många människors mentala bagage.

Balladernas berättelser kännetecknas ofta av våldsamma skeenden. Det gäller

långt ifrån enbart kämpavisorna, där en strid i princip utgör huvudmotivet. Mord, dråp, misshandel och våldtäkter är vanliga motiv i de så kallade riddarvisorna och andra ballader där berättelsen kretsar kring kvinnligt och manligt, individ och familj, makt och vanmakt. År 2001 hade dåvarande Musikmuseet (i samarbete med Svenskt visarkiv) en välbesökt utställning om de medeltida balladernas värld, kallad "Mord och hor". Det är en lakonisk titel som pekar på två mycket vanliga motiv i dessa visor. Emellertid har jag länge funderat över den komplicerade bakgrund som skymtar i bakgrunden och över de underliggande mönstren av makt, sexualitet och våld som komplicerar såväl "mord" som "hor".

I den här texten undersöker jag några ballader där handlingen kretsar kring våld som utövas inom familjen, främst mot kvinnor, och betraktar dem ur en synvinkel som skiljer sig från tidigare balladforskning. Våldsutövandet är nära kopplat till uppfattningar om och kontroll av kvinnors sexualitet och potentiella fruktsamhet. Det kan också sägas vara kopplat till begreppet "heder" – eller "ära", som det brukar heta i balladtexterna – och därmed också till en skamkultur. Inte endast kvinnor "förlorar sin ära" vid en föräktenskaplig sexuell kontakt (vare sig denna är frivillig eller utgörs av ett övergrepp) – de män som antas ha till uppgift att kontrollera hennes jungfrudom förlorar också ära eller heder när de misslyckas med detta. Skeendet i dessa ballader utspelas i de övre samhällsskikten, och utgången är i många fall, men inte alltid, tragisk. Huvudkonflikten kan innebära en kollision mellan å ena sidan ett erotiskt eller känslomässigt motiv och å den andra sidan reglerna inom familjen och inom ett för- eller tidigmodernt samhälle i allmänhet. De som drabbas av våldet är i de flesta fallen kvinnor, men våldet kan också slå mot män som inte följer reglerna. Genom att närläsa ett urval ballader mot en bakgrund av nutida historisk och genusinriktad forskning försöker jag få syn på vad för slags könsmaktsordning som får genomslag i bland andra Ingas, Kerstins, Adelins och Fröjdenborgs öden. I dagens svenska mediebild associeras hedersproblematik främst med kulturer vid Medelhavet och utanför Europa. Men hur kommer det sig att köns- och så kallat hedersrelaterat våld spelar en så pass framträdande roll i nordeuropeiska visor? Vad är det för slags våld som skildras, vilka utövar det och på vilka grunder? I vilket slags samhälle äger det rum?

Vi finner detta slags ballader såväl i de skandinaviska som de engelska och skotska balladtraditionerna.² Flera motiv går att finna på båda sidorna av Nordsjön, och i vissa fall finns samma balladnarrativ, samma story, i de olika språkområdena. Här nedan kommer jag att diskutera några ballader ur den skandinaviska traditionen som finns upptecknade både i *Sveriges Medeltida Ballader (SMB)*, 1983-2001

och i den danska utgåvan *Danmarks gamle Folkeviser* (DgF), utgivna av Svend Grundtvig m.fl. 1853-1965. Från det engelskspråkiga området har jag valt ett par besläktade ballader ur *The English and Scottish Popular Ballads* samlade och utgivna av Francis James Child 1882-1898. Innehållet i dessa balladsamlingar tillhör den stora kategori av europeiska berättande visor med omkväde, där motiv har hämtats från flera skikt av myter, föreställningar och historier från antiken och framåt.

Ballader om hedersmord?

Jag börjar med att presentera tre balladnarrativ där huvudpersonen bränns på bål som straff för påstådda eller verkliga sexuella handlingar. Först några strofer ur "Eldprovet" (SMB 52), upptecknad efter Ingierd Gunnarsdotter i Västergötland på 1670-talet.

Det var herren Peder, han kommer från tinget hem
Stoltsen Inga hans dotter går honom själv igen
- Det har ingen vållat utan hennes ovän.

Det är tidast från tinget hem, och det är mest i ord
att liten Inga min dotter har gjort både hor och mord
- Det har ingen vållat utan hennes ovän

Hören I käre fader, I skulle aldrig sådant tro,
Det har min ovän ljugit på mig, som vill min fästeman få.
- Det har ingen vållat utan hennes ovän.

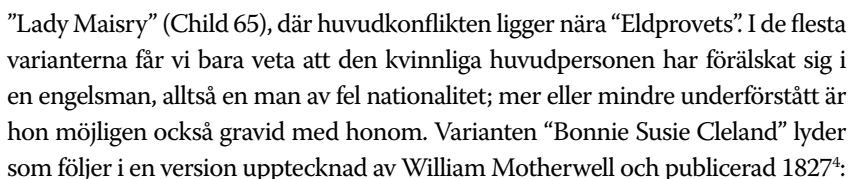
Det var herren Peder, han talar till svenner två:
I skolen eder i skogen gå och hugga mig där ett bål
- Det har ingen vållat utan hennes ovän.

De toge liten Inga och kasta på brinnande bål
Både rök och lågor slår liten Inga ifrån
- Det har ingen vållat utan hennes ovän.

Stolts Inga kastas alltså på bålet av sin far på blotta anklagelsen för att ha haft en föräktenskaplig sexuell relation, blivit gravid samt tagit livet av barnet – det är dessa tillvitelser som ryms i det lakoniska "hor och mord". I de danska varianterna ("Ildproven", DgF 108) är det dessutom den före detta fästmannen som sprider ryktet om Inga då han vill gifta sig med en annan kvinna. Balladen har inslag av mirakel; lågorna viker undan – "både rök lågor slog liten Inga ifrån" – och vägrar bränna Inga eftersom hon inte har begått någon av dessa handlingar. I stället är hon utsatt för förtal, just som det upprepade omkvädet inpräntar: "det har ingen vållat utan hennes ovän". Stolts Inga går i kloster i stället – medeltidsdiktningens vanliga lösning för kvinnor som har svikits av sin familj eller på annat sätt hamnat utanför familjestrukturen. I den historiska verkligheten, liksom i diktningen, stod den möjligheten dock främst öppen för kvinnor ur de högre samhällsskikten som var läs- och skrivkunniga och dessutom hade egendom att tillföra klostret.

Den svenska versionen av "Eldprovet" finns bara dokumenterad i Ingierd Gunnarssons variant, så just denna berättelse tycks inte ha fortsatt att sjungas i muntlig tradition, eller tryckts i skillingtryck.³ Däremot finns flera varianter av den på både danska och norska, och utformningen av motivet "hor och mord" återkommer i flera andra ballader. En i Sverige mera spridd liknande legendvisa, dessutom med inslag av incestmotiv, är "Herr Peder och hans syster" (SMB 46), jämförbar med den danska varianten "Møen på bålet" (DgF 109). SMB förtecknar sammanlagt 28 varianter av denna ballad från ca år 1600 fram till 1930-talet, vilket betyder att den har varit livskraftig och väl spridd. När herr Peder inte lyckas förföra sin egen syster anklagar han henne inför fadern för – förstås – "hor och mord". Först hotar han: "Och får jag intet min vilja med dig, så skall jag dikta en lögn på dig", som orden faller i variant SMB 46 D. Herr Peders ord väger tyngre än systemens nekande, och liten Kerstin (som den kvinnliga huvudpersonen heter i många varianter) blir liksom Inga bränd på bål av sin familj. Även i denna ballad segrar dock den oskyldigt dömda kvinnan. Brita Cajsa Carlsdotter från Östra Stenby socken i Östergötland uttrycker sig så här i variant M: "När elden var brunnen och brunnen i glöd, liten Kerstin hon satt der lika vacker och röd." Och nu blir det hon som dömer brodern: "Och väl kan jag tillgifva min fader och min mor, men aldrig herr Peder, min yngsta bror". Och strax därpå sker nästa under: "Der kommo två dufvor av himmelen ned, när de flögo upp så voro de tre." Kerstin hämtas till himmelriket medan hennes bror förs till helvetet av två svarta korpar – samma motiv som i den kanske mest kända legendvisan av alla, den om liten Karin (SMB 42).

Bränningen på bålet återkommer, utan mirakelräddning, i den skotska balladen

There lived a lady in Scotland,
Hey my love and ho my joy
There lived a lady in Scotland,
Wha dearly loed me; wha=who, loed=loved
There lived a lady in Scotland,
And she's faan in love wi an Englishman, faan=fallen
And Bonnie Susie Cleland's tae be burnt in Dundee. tae=to

The faither untae the dochter cam, faither=father, dochter=daughter
Hey my love and ho my joy
The Faither tae the dochter cam,
Wha dearly loed me;
The Faither tae the dochter cam,
Sayin, “Will you forsake that Englishman?
Or Bonnie Susie Cleland’s tae be burnt in Dundee.”

“If ye’ll no that Englishman forsake,
Then I maun burn ye at the stake,
And Bonnie Susie Cleland’s tae be burnt in Dundee.”
“I’ll no that Englishman forsake,
Though ye maun burn me at the stake,
And Bonnie Susie Cleland’s tae be burnt in Dundee.”

"O wha'll bring me a bonnie wee boy?
That'll tak the tidings tae my joy, tak=take
That Bonnie Susie Cleland's tae be burnt in Dundee?"

“Oh here am I, a bonnie wee boy,
I’ll tak the tidings tae your joy,
That Bonnie Susie Cleland’s tae be burnt in Dundee.”

“O gie tae him this richt hand glove,
Tell him tae find anither love,
For Bonnie Susie Cleland’s tae be burnt in Dundee.”

gie=give, richt=right
anither=another

"O gie tae him this gey gowd ring,
Tell him I'm going tae ma burning,
And Bonnie Susie Cleland's tae be burnt in Dundee."

gey=gay, gowd=gold

Her faither he's caad up the stake,
Hey my love and ho my joy,
Her father he caad up the stake,
Wha dearly loes me,
Her faither he's caad up the stake,
Her brother he the fire did make,
And Bonnie Susie Cleland was burnt in Dundee.

När Susie Cleland/lady Maisry inte vill avstå från sin käraste blir även hon bränd på bål. I några varianter får fästmannen (det ambivalenta) budet och kastar sig på sin häst för att försöka rädda sin käresta. Han når fram till bålet i hennes dödsstund och hinner få en sista kyss. Maisry/Susie tycks formulera sitt bud på ett sätt som endast indirekt är ett rop på hjälp – en detalj som nog skulle kräva sin egen utredning. Vi kan hur som helst konstatera att fadern har hjälp av en broder i att bränna dottern respektive systemen, och att dennas brott eventuellt är endast det att hon inte fogar sig i familjens önskan och den förväntade rollen av lydig dotter.

Strukturellt våld

De här tre balladerna visar exempel på namngivna individer som drabbas av våld utövat av andra individer i familjen – men de bakomliggande orsakerna består mindre i specifika, unikt individuella konflikter än i de kvinnliga balladaktörernas antagna brott mot släktens och samhällets regelverk. Herr Peder straffar liten Inga inte bara i rollen som fader utan också som representant för de krafter som uppehåller samhällsstrukturen. Att upprätthålla regelverket är så viktigt för honom att han vägrar att lyssna på sin dotter i stället för hennes före detta fästman eller de utan tvivel socialt högtstående personer som har anklagat henne vid tinget. Den incestuösa brodern i "Herr Peder och hans syster" försöker dölja sitt eget brott genom att anklaga och mörda systemen; i några varianter är det han som handgripligen lyfter henne in i det brinnande bålet samt slår ut det vatten någon annan räcker henne (med associationer till Kristi korsfästelse). Susie Cleland/Maisry straffas för sitt trots, inte heller hon i första hand som individ utan som

regelbryterska. Våldet i dessa ballader är inte utslag enbart av en enskild kolerisk faders ilska; brodern med de falska anklagelserna är inte unik utan förekommer överallt i balladerna. Detta slags våld verkar vara inbyggt i den bakomliggande samhällsstrukturen. Det är svårt att inte associera till begreppet "hedersmord" och verkliga händelser i både det förflutna och nutiden.

Nutida tvärvetenskaplig forskning kring våld i både historia och samtid har riktat fokus på just de kulturella och strukturella betydelseerna av våldshandlingar mot individer samt bland annat på hur våld kan vara en faktor i konstruktion av manlighet.⁵ Historiskt inriktade forskare som väljer våld som tema rör sig ofta inom vad som ibland har kallats "den etiska vändningen". Det kan bland annat innebära att man lägger etiska såväl som existentiella aspekter även på händelser i det förflutna, något som den förment värderingsfria vetenskapssynen länge har bedömt som tveksamt.⁶ Genusinriktad forskning, liksom forskning med t.ex. postkoloniala utgångspunkter, måste emellertid bedrivas med stor medvetenhet om sådant som länge har varit osynliggjort.

Samhällsskick och tankemönster – lager på lager av föreställningar om kön och makt

Balladernas idéinnehåll och narrativ utgör ett spektrum av synvinklar. Dels speglas, som jag har påpekat ovan, äldre föreställningsvärldar och hierarkier till exempel i narrativens antika, bibliska eller medeltida motiv, motiv som är gemensamma med många myter och folksagor. Dels har varje sångare genom århundraden av trädning och variation haft möjlighet att med små ändringar, tillägg, uteslutningar och förskjutningar i berättelsen lägga tyngdpunkten på olika aspekter av en historia. Bakom varje dokumenterad balladvariant kan det dölja sig olika skikt av föreställningsvärldar och förhållningssätt. I det här avsnittet skissar jag en idéhistorisk tillbakablick som är avsedd att peka på några möjliga beståndsdelar i dessa skikt.

Vilken specifik tidsera balladernas familjevåld utspelar sig i är osäkert, som alltid är fallet med vixter. Många balladnarrativ utspelas inom ramen för en könsmaktsstruktur som kan representera ett samhälle med allmänna medeltida eller tidigmoderna kännetecken. Både förkristna, katolska och protestantiska samhällen i Europa har i olika utformning karakteriserats av åtskillnad mellan könen och kvinnors underordning samt haft mannen som norm.⁷ Somliga

föreställningar går mycket långt tillbaka i tiden och har fortlevt ända från de folkgrupper – med en patriarkal himmels gud som enda gudom – i tvåflodslandet och omgivande områden, villas historia skymtar i Gamla Testamentets böcker. Redan i GT anses en kvinna själv bära skulden för en våldtäkt om hon inte har varit i en position att kunna ropa på hjälp tillräckligt högt, dvs. om hon har rört sig ute på egen hand utan följeslagare. I det antika Grekland föds gudinnan Atena ur Zeus huvud utan hjälp av någon modersfigur, och filosofer som Aristoteles hävdade att kvinnan inte hade någon del i barnalstringen utan endast fungerade som behållare. De flesta kyrkofäderna, liksom medeltidsteologen Thomas ab Aquino, anslöt sig till den antika synen på kvinnan som en biologiskt och mentalt ofullständig man och förstärkte därmed tankemönstret mannen-som-norm för århundraden framåt i de kristna områdena. Dessutom behöll kyrkans (manliga) tänkare de tämligen motsägelsefulla föreställningarna om kvinnan som starkare förbunden med naturen och sexualiteten än mannen, vilket naturligtvis förstärktes av Första Moseboks påstående att kvinnan var den huvudsakligen skyldiga till syndafallet och för all evighet skulle straffas med att föda sina barn i smärta.

På det sociala planet medförde detta att kvinnor, liksom barn och tjänstefolk, skulle kontrolleras av mannen/husfadern, som antogs ha större andlig auktoritet, förutom den sociala. Det är rimligt att tänka sig att trådar ur alla dessa tanketraditioner och några till har vävts samman i det för- och tidigmoderna Europa och i olika former och utsträckning levt kvar fram till vår tid. Historikern Eva Österberg kommenterar hur medeltidsforskare ibland kan ”ge nya insikter om det moderna, icke genom att använda då:et som en enkel motpol till det moderna utan genom att visa hur det moderna är en komplicerad blandning av nytt och gammalt”⁸

De uppfattningar om genus och samhälle som uttrycks i medeltida och efterföljande diktning kan knappast kopplas direkt till det samhälle eller den tidsperiod då romanser, dikter och epos antas ha skapats. I både muntlig och skriftlig kultur får vi föreställa oss att det har funnits en överlagring av tankegods från antika myter, romersk rätt, germansk rätt, kristendom, sagostoff osv.⁹ I norra Europa bör den germanska rättsuppfattningen ha satt spår i kulturen; kanske även den romerska rätten. De germanska lagarna innebar generellt att arv huvudsakligen gick på faderslinjen och att kvinnor måste ha en förmyndare (far, make, bror). Germansk lagstiftning gav emellertid änkor en relativt stor rörelsefrihet i förhållande till såväl ogifta som gifta kvinnor.¹⁰ I skandinavisk arvslagstiftning räknades släktskap på både moders- och faderslinjen, och både

döttrar och söner ärvde; sönerna fick dock större del av arvet.¹¹ Historikern Birgit Sawyer påpekar att vikingatidens runinskrifter (där stenarna inte sällan restes av kvinnliga släktingar till den avlidne) tyder på att liknande arvsförhållanden existerade före landskapslagarna.¹²

Kön och makt i nordisk historia

Det har ibland hävdats att den nordiska kulturen gav större självständighet åt kvinnor än vad den kontinentala gjorde. Olika tankeskolor intar något olika synvinklar.¹³ I de isländska sagorna (vilkas värde som historiska källor i och för sig har debatterats hett) agerar åtskilliga kraftfulla kvinnogestalter utifrån sin position i en rik och inflytelserik släkt. Viljestarka kvinnor, främst ur högre samhällsskikt, som har förstått att utnyttja existerande – begränsade – möjligheter till maktutövande, har funnits i olika områden. Dock kvarstår faktum att kvinnor som inte var änkor ur legalt perspektiv ägdes av sina makar eller andra förmyndare. Detta finns bland annat stadgat i den skandinaviske kung Kristofers lag 1442.¹⁴

Äktenskapet byggdes på ett ekonomiskt avtal mellan mannens och kvinnans släkter, där den blivande maken eller hans sändebud förhandlade med kvinnans giftoman – ett mönster som har levt kvar länge, i synnerhet bland jordägande familjer. Birgit Sawyer skildrar hur de blivande makarnas samtycke, och i synnerhet kvinnans, blev en tvistefråga när världslig rätt som utgick från egendomsfördelning kom i konflikt med kyrkans betonande av båda parternas frivilliga samtycke. Brudens samtycke fanns inskrivet endast i somliga landskapslagar; familjens ägor vägde tyngre än kyrkans ord i de flesta fall.¹⁵ Hon påpekar också att fästegåvan har tolkats som betalning för övergången av förmyndarskap över kvinnan från förmyndaren till den blivande maken.¹⁶ Trots att kvinnor kunde ha egendom med sig in i äktenskapet och behålla delar av den som enskild egendom ägde de alltså ingen myndighet förrän möjligen som änkor. En omyndig kvinna måste lyda sin förmyndare, och som Jonas Liliequist¹⁷ framhåller hade maken juridisk rätt att "näpsa" sin hustru (även med fysiskt våld) från landskapslagarnas era till långt in i modern tid. Lagen har inte i större utsträckning lagt sig i våld inom familjen då det har utövats i privat miljö.

Strukturellt våld kopplat till familjemönster, äktenskap och kvinnors sexualitet är ett vanligt förekommande tema i ballader inom t.ex. de spanska och portugisiska språkområdena (se Mariscal Hay 2004 och Nogueira 2004). Motivet

finns i många berättelser från länderna runt Medelhavet. Exempelen ovan visar dock att vad vi skulle kunna kalla en heders- eller skamkultur tydligt speglas också i nordliga områden som de engelskspråkiga och de skandinaviska. Helga Kress påpekar i sin text i *Nordisk kvinnolitteraturhistoria*¹⁸ att de isländska sagorna representerar en skriftlig och manligt dominerad – samt ofta misogyn – kultur som hade tagit över efter en muntlig berättar- och diktartadition som till stor del burits av kvinnor. Eva Österberg karakteriserar i en uppsats om etik och våldsmönster i de isländska sagorna, nedtecknade under nordisk medeltid, dessas sociala bakgrund på följande sätt: "Nordiska eller germanska kulturer från vikingatiden och medeltiden har i själva verket kunnat fungera närmast som en arketyper för sådana samhällen, där våld mellan individer och släkter utgjort en legitim metod att lösa konflikter. Mansdominerade samhällen som var starkt präglade av en heders- äre- och skamkultur. Genom att lyhört tolka de isländska texterna kan vi (...) i bästa fall vinna nya insikter om den typen av kulturer över huvud taget – och om våld och våldets representationer som generella fenomen."¹⁹ Flera av de nämnda svenska författarna framhåller också den danske historikern Saxos kvinnofientliga inställning, vilket är väsentligt eftersom hans *Gesta Danorum* från tiden kring sekelskiftet 1200 har spelat stor roll i senare seklers bild av nordisk medeltid.

Samhälle, föreställningsvärldar och visor

Vare sig de isländska sagorna speglar en specifik historisk period eller inte pekar de i alla fall på företeelser och förhållanden som har funnits i människors medvetande då sagorna har skapats och berättats. Det faktum att fäder och bröder bestämde över döttrars respektive systrars giftermål samt kunde ta till drastiska handlingar om kvinnan i fråga ville följa sina egna önskningar har funnits i berättares, nedtecknares och lyssnares föreställningsvärldar. Det samma gäller balladerna. Vi kan inte söka direkta kopplingar mellan balladtexter å ena sidan och medeltida rättssystem och samhällsstruktur å den andra – balladernas universum eller kronotoper är inte ekvivalenta med något historiskt verkligt samhälle. Dessutom har berättelsernas detaljer och slut i många fall utformats av individuella sångare under betydligt senare tid; därmed har sångaren kunna välja vilken moral som lyfts fram och var de outtalade sympatierna ligger. Eftersom källmaterialet säger lite eller ingenting om sångarnas egna tankar kring visorna är vi här dock hänvisade till tentativa eller möjliga tolkningar.

Emellertid visar balladnarrativen på samhällsstrukturer och förståelse- och föreställningsvärldar som bör ha varit bekanta för dem som har sjungit eller lyssnat till visorna.²⁰ Och auktoritära mönster av kön och makt, liknande dem som framträder i de isländska sagorna, präglar också många uttryck för de nordeuropeiska balladernas värld. Mycket har skrivits om den bakomliggande samhälleliga ramen och maktstrukturen som styr balladernas handling, där familje- och släktband dominerar över individernas vilja och känslor, ja även över individernas liv. Fäder, makar och bröder har i princip beslutsrätt över sina döttrar, hustrur och systrar. Flickor och kvinnor gifts ständigt bort och byts som ägodelar mellan familjer – samt straffas när de inte lyder. Dock är det också många män som råkar illa ut när de bryter mot regler och patriarkala ordningar.²¹ (För en belysande och samtidigt lättillgänglig genomgång av balladernas motivvärldar, bland annat med avseende på kön, se Jansson 1999.)

Åtskilligt av forskningen kring kön och våld i historia och nutid fokuserar på misshandel inom äktenskap och parförhållanden. Våld mot döttrar är i allmänhet mindre omskrivet. Här får vi gå till forskningen kring så kallat hedersvåld. I Integrationsverkets utredning av våld, hot och kontroll som riktas mot unga kvinnor i Sverige skriver rapportförfattaren Paulina de los Reyes:

Kvinnomisshandel är i regel relaterad till en extrem maktutövning och behov av kontroll. Våldet kommer in i bilden när kontrollen inte kan upprätthållas med andra medel. När det gäller barnmisshandel diskuteras sällan maktaspekterna men för flickor i gränslandet mellan barndom och vuxenliv är våldsinslaget i kontrollutövandet centralt. Utifrån intervjumaterialet och annan information tycks kontrollen över kvinnors liv och sexualitet stå i centrum, oavsett om det handlar om familjer och fäder som misshandlar sina döttrar eller om kvinnor som misshandlas av sina partners.²²

Utan att på något sätt gå in i den infekterade debatten om likheter och skillnader mellan våld, hot och kontroll som drabbar kvinnor och flickor med respektive utan invandrarbakgrund kan vi konstatera att citatet ovan innehållsmässigt binder samman nutid med dåtid, verklighet med visor, öst med väst och syd med nord. Kontroll- och hedersrelaterat våld riktat mot män pga hetero- eller homosexuella relationer ingick inte i de los Reyes undersökning men har också börjat uppmärksammas. I balladexemplen i den här artikeln syns endast heterosexualitet; samkönade förhållanden eller queera motiv skymtar förvisso i andra visor, men detta kräver en egen artikel.

Våld från flera familjemedlemmar

Med denna historiska översikt som bakgrund ska jag se närmare på några ballader till med motivet familjevåld som är relaterat till "heder". I balladen "Broder prövar syster" (SMB 86) kommer en ung man hem efter flera år på resa och möter sin syster som inte känner igen honom. Han försöker förföra henne med gåvor och vackra ord, men hon är ståndaktig, hennes fostermor har lärt henne att "duka de högas bord, men aldrig att tro hvart fagert ord". Brodern talar då om vem han är och berömmar henne – men tillfogar i textvariant D, upptecknad av A. A. Afzelius ca 1810: "Och hade du trott på mina ord, mitt svärd hade slagit dig neder till jord". Systemens "ära" eller "heder", dvs. hennes mödom, är alltså hans ansvar och det är tillåtet att pröva henne med ojusta medel. I variant I efter Helena Stenbäck f. Wettergren från Östra Husby i Östergötland, född 1780, antyds att brodern dessutom tänkt ta sitt eget liv: "Och hade du ej hullit din ära så god, så ha vi fått sitt vårt hjerteblood". Den s.k. hedern kan kräva offer av båda könen. Slutstroforna om det tilltänkta straffet är dock utelämnade i majoriteten av de tretton varianterna i SMB, och anmärkningsvärt nog finns de inte med i den tidigaste uppteckningen från ca år 1600. Övriga uppteckningar är alla gjorda under 1800-talet, och man kan gissa att några av sångarna har valt att avsluta balladen med konstaterandet att systemen har "hållit äran sin" medan andra har uppfattat broderns auktoritära hot som mera relevant. I de danska varianterna saknas hotet – de slutar med att brodern ger sig till känna och i några fall gifter bort sin syster med en riddare. Konflikten blir mindre uppenbar då hotet utelämnas, men kvar står den manlige släktingens kontroll av den kvinnliga anförvantens sexualitet.

Större dramatik på temat "hederskontroll" möter vi t.ex. i "Konung Valdemar och hans syster" (SMB 160). Den balladen har motsvarigheter i de norska, danska, färöiska och isländska repertoarerna. I katalogen *The Types of the Scandinavian Medieval Ballad* (TSB) står den under den underavdelning som neutralt benämnts "Murder". Denna ballad är ett exempel på berättelser där kvinnor tar initiativ till våld mot andra kvinnor. Här är det en styvmor alternativt svägerska som är drivande för att straffa sin styvdotter alternativt svägerska för att hon har ett utomäktenskapligt barn. Drottningen, Sofia, skvallrar för sin make kungen att hans dotter från första äktenskapet (i danska varianter kungens syster, därav balladens titel), som i flera varianter kallas Kerstin, nyss har fött ett barn. Kungen tror henne inte men vill undersöka saken. Kerstin hämtas till hovet och uppmanas att "dansa en Möjaredans", dvs. hon ska genom att dansa alla hovmännen trötta

bevisa att hon är en mö i god form och alls inte nyförlöst. Hos Greta Naterberg från Slaka låter det då så här:

Då dansade de en, så dansade de två
Den lilla grön lind
Lilla Cherstin är lika karsker ändå
Den lilla grön linden hon sörjer.

Så dansade de två, så dansade fem
Hon tröttnar ut alla konungens hofmän

Så dansen di en så dansen di två,
Hon tröttade ut konungen lika så.

Emellertid blir drottningen inte tillfreds med detta prov; i två varianter tar hon själv tag i Kerstin och dansar tills denna faller död ner medan mjölken rinner ur hennes bröst. I andra varianter kräver drottningen att få byta bälte med Kerstin, och när denna lossar på sin åtsnörda klädsel rinner mjölk ur hennes bröst. Detta är ett inte ovanligt förekommande motiv, bröstmjölken som vittnar om ett barn fött i lönndom förekommer i flera ballader.²³ Fortsättningsvis skiljer sig några olika typer av slut från varandra. Av de sexton någotsånär fullständiga textuppteckningarna i SMB slutar fyra med att kungen hugger sin kniv i Kerstin och dödar henne, alternativt piskar henne med stålpiska. Därpå ångrar han sig i ett par varianter och anklagar sin hustru. Har han inte dödat Kerstin så blir konsekvenserna antingen att hon ber sin far om förlåtelse och blir benådad (fyra varianter inklusive Greta Naterbergs) eller att det visar sig vara "kunga-prinsen af Engeland" som är far till barnet. "Prinsen av England" är en ofta förekommande formel för en man av hög börd, vilkens uppträdande ofta åstadkommer en peripati, en omkastning, i handlingen. Lämpligt nog kommer han just seglande så att de antingen kan resa iväg tillsammans eller också fira bröllop och barnsöl samtidigt i Kerstins hem; detta sker i fem varianter. Eftersom barnafadern visar sig vara av ädel börd blir i två varianter drottningen straffad med döden – att anklaga en oskyldig (vilket Kerstin då betraktas som, eftersom hon lyckas producera en giftavillig barnafader) är också ett allvarligt brott. Två varianter har ett öppet men troligen tragiskt slut i den meningen att de slutar med att fadern beordrar fram piskorna.

Samtliga svenska varianter är upptecknade under 1800-talet. De flesta upp-

tecknarna har tyvärr inte angivit vilka som har sjungit balladen, så vi känner varken till kön eller samhällsklass. Det går emellertid att konstatera att de flesta av de upptecknade sångarna har föredragit ett "lyckligt" slut. Kanske har de uppfattat det dödliga våldet som orimligt eftersom åtminstone den legala fadersmakten under 1800-talet tog sig mindre våldsamma uttryck.

En ballad där hela familjen deltar i misshandeln är den skotska "Andrew Lammie", eller som den ofta kallas, "Mill o Tifty's Annie" (Child 233)²⁴. Annie, en rik mans dotter, förälskar sig i Andrew Lammie, som är trumpetare hos lorden av Fyvie.

Lord Fyvie had a trumpeter Whose name was Andrew Lammie
He had the art to gain the heart Of Mill O'Tifty's Annie.

Partiet är omöjligt i familjens ögon eftersom Andrew Lammie som musikanter räknas till tjänstefolket (trots att trumpetare hörde till de musiker som hade högst status), och de två träffas i smyg. När Andrew talar om att han måste resa till Edinburgh förutspår Annie att hon kommer att vara död innan han kommer tillbaka.

I now for ever bid adieu, To thee, my Andrew Lammie,
Or ye come back I will be laid In the green church-yard of Fyvie.

Detta är förstås precis vad som händer. I några varianter är hennes dödsorsak oklar, den tycks glida på ett obestämt sätt mellan kärleksvårda och familjens misshandel. Dock är misshandeln uttalad i variant C, ur *Buchan's Gleanings*, enligt uppgift upptecknad "from the memory of a very old woman" (ovanstående strofer är också hämtade ur denna variant):

Her father struck her wondrous sore, As also did her mother;
Her sisters also did her scorn, But woe be to her brother!

Her brother struck her wondrous sore, With cruel strokes and many;
He broke her back in the hall-door, For liking Andrew Lammie.

Hela familjen är alltså inblandad i misshandeln, far, mor, systrar och bror. Våld utövas eller initieras inte bara av fäder, eller manspersoner, utan som vanligt i auktoritära samhälls- och familjemönster samverkar individer i olika positioner för att bibehålla maktstrukturerna.²⁵ Liksom i ett par av de tidigare nämnda

balladerna står brodern dock här för det ultimata våldet och utdelar de dödande slagen.

Historien om Anne och Andrew ser, liksom de tidigare nämnda balladerna, på ytan ut att vara en berättelse om individuella konflikter, eller om en enskild särskilt intolerant familj, i synnerhet som lorden av Fyvie själv ber Mill O'Tifty att hålla sin hand tillbaka. Men ramen utgörs likafullt av ett samhälle där en dotter eller syster kan misshandlas till döds utan att någon straffas för det. Faderns ånger, i de fall den inträffar i de olika balladerna, skulle kunna tolkas som uttryck för en konflikt mellan hans identitet som representant för regelverk, skamkultur eller bördsstolthet, som kräver drastisk handling, och hans identitet som far och människa. Med tanke på forskningen och debatten kring de så kallade hedersmorden slås en nutida lyssnare av bröders återkommande roll i kontroll av och våld mot systrar i de tre relaterade balladerna såväl som i dagens verklighet.

Våld mot fästman

Som sagt är det dock inte alltid en kvinna som drabbas mest direkt av det våld som utövas av familjen. I en del visor riktas hot och våld i första hand mot en systers eller dotters käraste eller självvalda fästman. Ett vanligt motiv är att de unga älskande flyr och jagas av kvinnans familj, oftast med någon typ av tragisk utgång. I "Clerk Saunders" (Child 69) dödas systemens käraste av en av hennes sju bröder. Motsvarande historia men med annat slut berättas i "Ung Hillerström" (SMB 80), där systemens fästman hotas av hennes sju bröder. Han slår dock ihjäl dem alla och flyr med sin käresta som accepterar hans våldshandling – konsekvenserna av detta finns inte med i balladtexten.

Ytterligare två parallella narrativ finner vi i "Lady Diamond" (Child 269) och "Hertig Fröjdenborg och jungfru Adelin" (SMB 172, DgF 305). Här är det inte jungfrun som sätts i tornet utan hennes av föräldrarna önskade friare. När hon ändå håller fast vid honom sker det att "de slaktade honom som bönder slakta få" och hans hjärta tillagas och serveras jungfru Adelin respektive lady Diamond. Sångerskan Stina i Stensö, upptecknad av Levin Christian Wiede på 1840-talet (variant H), formulerar handlingen så här:

De togo hertig Fröjdenborgs hjerta så färskt
och deraf så laga di en kostelig rätt

När rätten den var lagad och allting var gjord
Då satte de rätten på Fröken Adelins bord

Hvad är väl detta för en kostelig rätt
Jag tycker mitt hjerta det blir så förskräckt

Och det är hertig Fröjdenborgs hjerta så färskt
Och deraf är lagad en så kostelig rätt

Balladens hjältinna begår självmord med gift när sanningen uppdragas:

Och är det hertig Fröjdenborgs hjerta så färskt
Så skall det också blifva min sista rätt

I gifven mig in de vinglasen två
Och der skall jag dricka hertig Fröjdenborgs skål

I gifven mig in ett glas med mjöd
Och der skall jag dricka mig sjelvan till död

Den första dryck hon af vinglasen drack
Hennes ögon de runno hennes hjerta det brast.

I *TSB* listas denna ballad tillsammans med två andra under rubriken "Woman dies when her lover is executed by the family" – en möjlighet eller risk som så att säga ingår i balladernas universum. Också våldet mot dotterns käraste återkommer i verklighetens och nutidens skamkulturtänkande.

Genus och makt i balladforskning – några exempel

Inom balladforskningen har många författare beskrivit och analyserat konflikten släkt eller familj kontra individ, och flera uppsatser har skrivits om den typ av genusrelaterat våld som framträder i de refererade balladerna. Emellertid finner jag relativt få exempel på genusanalys eller diskussioner som utgår från ett könsmaktsperspektiv. En författare använder till exempel utan kommentar eller diskussion begreppet "honour" i samband med tvånget att kunna visa upp ett blodfläckt brudlakan.²⁶ En annan forskare behandlar portugisiska ballader där en förförd och gravid dotter beordras av föräldrarna att begå självmord under den

neutrala artikelrubriken "love and death".²⁷ Även katalogisering, och forskares och arkivariers konstruktion av berättelse- eller balladtyper, använder sig i enlighet med äldre folkloristisk tradition av kategorier där kopplingar mellan makt, kön och våld är svåra att få syn på. I *The Types of the Scandinavian Medieval Ballad* (1978) står underrubriker som "Conflict or fight between suitor and maiden's family" eller "Bride rescued from unwanted marriage" under den neutrala huvudrubriken "Erotic complications lead to conflict". I avdelningen "Violent or unwanted courtship" samlas en rad korta sammanfattningar av balladnarrativ, där gränsen mellan förförelse och våldtäkt är suddig såväl i balladtexter som i kommentarer.²⁸

Ett maktperspektiv finns emellertid hos Ildikó Kríza, som i uppsatsen "Sin and punishment in folk ballads" diskuterar jungfudomens värde i samhället. Hennes perspektiv är att "synd" kan vara ett relativt begrepp, och skifta i olika samhällen, medan straffet drabbar objektivt. Hon visar också på hur det som vid första anblicken ser ut som en konflikt mellan individer egentligen handlar om olika former av socialt beteende. "In this connection it should be noted that the sin can only be regarded as sin in a certain context; seen from another angle the same deed is not a sin but part of the socially accepted consensus."²⁹

Både Michele Simonsen och Lise Præstgaard Andersen har skrivit om kön och makt i danska ballader, dock utan någon egentlig könsmakts teori eller analys. Simonsen konstaterar t.ex. unga flickors utsatthet inom balladens universum, men kommenterar inte vad maktstrukturerna kan tänkas bygga på. Hon behandlar också bland annat maktspel mellan syskon eller mellan svärdotter och svärmor i det hon benämner "klanen"³⁰ men lägger större vikt vid psykologiska motiv för våldshandlingar än vid strukturella.³¹ Præstgaard Nielsen (1978) betraktar förhållningssätt till jungfrudomens kulturella kapital i två kategorier av danska ballader: dels narrativ där kvinnor framgångsrikt försvarar sig med list eller våld samt på olika sätt får sin vilja igenom, och dels visor där kvinnor är försvarslösa offer för övergrepp. Hon hävdar att den förra gruppen är äldre, speglar vikingatida normer (t.ex. frillors relativt höga status) och står under mindre inflytande av kontinentens katolska kyskhetskultur än de visor där kvinnor blir offer. En i och för sig intressant teori som dock verkar lite förenklad samt bottnar i en mera okritisk syn på könsmaktsförhållanden under nordisk vikingatid och tidig medeltid än hos de forskare jag har refererat till ovan.

Att kraftfulla kvinnogestalter främst skulle finnas i skandinaviska ballader motsägs av andra författare. Larry Syndergaard lyfter fram positiva kvinnogestalter i såväl danska som engelska och skotska ballader och listar förtjänstfullt nio

kategorier av starka kvinnor.³² Emellertid har han inte heller någon diskussion kring kön och makt. Lynn Wollstadt (2003) tar upp en annorlunda och mera ifrågasättande aspekt på kön och beslutsomakt: vilka slags män (med avseende på social ställning såväl som personlighet) anses önskvärda och attraktiva i skotska ballader och, indirekt, av kvinnliga skotska balladsångare?

Skämtballadernas framställningar av förhållandet mellan kvinnligt och manligt har behandlats av en rad forskare. Till exempel påpekar Tommy Olofsson,³³ liksom flera tidigare författare, att maktförhållandena kring den heterobestämda sexualiteten är mera motsägelsefulla i skämtvisorna. En flicka kan i somliga balladvarianter skaffa sig en ny mödom i stället för den hon har blivit av med och glädjas åt sin lust, även om misogyna tonfall är nog så vanliga och skattet ofta är på kvinnans bekostnad. De här visorna utspelar sig ofta i lägre samhällsskikt än riddarvisorna. Kanske bidrar detta faktum till att man har tillåtit sig att ibland skratta *med* den starka eller listiga kvinnan i stället för åt den lurade kvinnan. Men inte heller studier av skämtvisor ställer i allmänhet frågor om vad för genus- och maktförhållanden som egentligen framträder i balladernas universum.

Slutord

Min diskussion av balladnarrativ på temat familjevåld i den här artikeln är ett försök att hitta trådar mellan visorna och det slags idégoods kring kön, våld och makt som kan ha funnits i de olika nordeuropeiska samhällena både under och efter medeltiden, även sådana föreställningar som inte klart speglas i lagstiftning. Genomgången har visat att det kan vara relevant att utifrån balladerna ställa frågor om kulturellt och strukturellt våld, och till exempel om vad som har uppfattats som "naturligt", eller samhälleligt accepterat, vid olika tidpunkter.

Det finns många oställda och obesvarade frågor kring vad balladerna representerar och likaså massor av intressant material. En fråga som enbart har skymtat förbi i min text är hur balladsångare, vid olika historiska tidpunkter, har förhållit sig till de ofta förfärliga historier de har förmedlat i sin sång. Jag har konstaterat att våldets omfattning i viss mån varierar i olika sångares utformningar av just de här visorna, vilket ytterst tentativt kan tolkas som olika etiska eller känslomässiga förhållningssätt hos utövarna. Varför berättelser om rigid och våldsam sexualitetskontroll har överlevt så länge är en fråga som skulle kräva en egen utredning. Man kan bland annat spekulera om det kan ha haft en bearbetande och projicerande effekt att sjunga eller lyssna till ballader som

återger övervåld av olika slag, i synnerhet hos kvinnliga sångare som kanske har upplevt eller bevittnat övergrepp på nära håll.³⁴

En besläktad fråga är vad de här visorna har att säga oss idag, i ett samhälle där könsmaktsrelaterat våld långt ifrån har upphört. Att de inte är inaktuella har jag visat i artikeln. Inte minst kan man se dem som en påminnelse om att skam- eller hedersrelaterat våld är en mer eller mindre global företeelse och inte totalt främmande för nordisk eller nordeuropeisk kultur. Om, och i så fall hur, de är möjliga att sjunga idag är en öppen fråga. Av de svenska balladerna som jag har tagit upp här finns endast "Hertig Fröjdenborg och fröken Adelin" bland Svenskt visarkivs fältinspelningar, de övriga beläggen är äldre. Mig veterligen är det bara "Eldprovet" som har spelats in av dagens sångare i Sverige. Själv har jag lyssnat när skotska balladsångare har framfört "Bonnie Susie Cleland" och "Mill O'Tifty's Annie" live, i en förtätad stämning. Det lyssnandet gav den ursprungliga impulsen till den här artikeln.³⁵

De aspekter jag har tagit upp utgör bara ett smalt spektrum – bland annat skulle det vara intressant att använda sig av teorier kring hur maskulinitet konstrueras i balladerna. Över huvud taget menar jag att det kan vara fruktbart att i större utsträckning analysera ballader (och andra vistexter) med ett avstamp i tankelinjer inom områden som idéhistoria och genusforskning. Det finns genusmönster i visorna som kan behöva avlyssnas med känsliga öron för att vi ska upptäcka tankestoff som både har präglat det förflutna och fortfarande har genomslag.

Noter

¹ De åsyftade balladerna här är Eldprovet, SMB 52, Herr Peder och hans syster, SMB 46, Lady Maisry, Child 65, Konung Valdemar och hans syster, SMB 160 samt Hertig Fröjdenborg och fröken Adelin, SMB 172.

² Släktskap mellan dessa språkområden är sedan länge uppmärksammat i balladforskningen av bland andra Larry Syndergaard, bland annat 2010.

³ Sångensemblen Ulv gjorde dock en inspelning av balladen 2012 på cd:n Eldprovet (ABM 002) med en nyskapad melodi med medeltida karaktär.

⁴ Jean Redpath sjunger balladen på <http://www.youtube.com/watch?v=Wu1FjLVgx8> (besökt 130820)

- ⁵ Sociologen Eva Lundgren (bl.a. 1995) hör till de ledande forskarna på området. Se också Lövkrona 2001, Liliequist 2001, de los Reyes 2003, Österberg 2004.
- ⁶ Se Österberg 2004:19-21.
- ⁷ Jfr till exempel Eduards 1983, Hirdman 1988, Ohlander & Strömberg 2002.
- ⁸ Österberg 2004:21.
- ⁹ Jfr t.ex. Ekenvall 1968, Eduards (red) 1983, Sawyer 1992, Österberg 2004.
- ¹⁰ Birgitta av Vadstena var till exempel änka när hon steg fram som religiös och politisk ledarperson
- ¹¹ Sawyer 1992:35.
- ¹² Ibid:37.
- ¹³ Detta problem går jag inte in närmare på eftersom det faller utanför artikelns egentliga tema och dessutom ligger utanför mitt kompetensområde.
- ¹⁴ Kristofer var kung av Danmark, Norge och Sverige under 1440-talet och reviderade Magnus Erikssons landslag.
- ¹⁵ Sawyer 1992:44 ff. Sawyer betonar också att det främst var kärnfamiljen som stod i centrum och att det nordiska samhället inte var vad som har benämnts ett ättesamhälle (1992:34). (Utökad) kärnfamilj och (hus)fadersmakt är centrala även i senare svensk historia.
- ¹⁶ Ibid.
- ¹⁷ Liliequist 2001.
- ¹⁸ Kress 1993:22 ff.
- ¹⁹ Österberg 2004:21-22.
- ²⁰ Traditionella sånger används i viss utsträckning som historiskt källmaterial, t.ex. av den franska historikern Éva Guillorel (2012).
- ²¹ En åtminstone partiell omkastning av både maktförhållanden och genusmönster finner man dock i skämtballaderna.
- ²² de los Reyes 2003:20.
- ²³ Se t.ex. "Den bergtagna" (SMB 24) och "Rosilias sorg" (SMB 92).
- ²⁴ Jean Redpath sjunger balladen på <http://www.youtube.com/watch?v=nAliesQpnUQ> (besökt 130820)
- ²⁵ Jfr schablonen den onda styvmodern som favoriserar sina egna barn och misshandlar eller dödar makens barn från tidigare äktenskap, så att arvet ska gå till hennes egen avkomma.
- ²⁶ Mariscal Hay 2004:178.
- ²⁷ Nogueira 2004:190 ff.
- ²⁸ Detta ämne kräver en egen utredning som det inte finns utrymme för här. Se t.ex. Liliequist 2008 om sammanblandandet av våldtäkt och förförelse i litteratur och historia.
- ²⁹ Kriza 2001:51.
- ³⁰ Historiker som t.ex. Birgit Sawyer betraktar förekomsten av ett klan- eller ättesamhälle i Skandinavien som mycket tveksam och menar att det är kärnfamiljen som har stått i centrum (1992:34). Jag använder begreppet "familj" i artikeln.
- ³¹ Simonsen 2004.
- ³² Syndergaard 2010.
- ³³ Byrman & Olofsson 2011:99 ff.
- ³⁴ Här associerar jag till Ann-Mari Häggmans studie (1992) av balladen om Maria Mag-

dalena, som straffas för "lösaktighet", incest och barnamord medan de inblandade männen går fria. Dokumentationen visar att visan har sjungits av flera ogifta mödrar (s.319), och man kan fundera över vilken funktion den kan ha haft för dem.

³⁵ Båda finns att lyssna på, bland annat med sångerskan Jean Redpath, på Youtube. Se länkar i slutnot 4 respektive 24 ovan.

Referenser

Byrman, Gunilla & Olofsson, Tommy 2011. *Om kvinnligt och manligt och annat konstigt i medeltida skämtballader*. Stockholm: Atlantis.

Danmarks gamle Folkeviser Bd 1-9 1853-1923. Utgivna av Svend Grundtvig, Axel Olrik m.fl. Köpenhamn.

de los Reyes, Paulina, 2003: *Patriarkala enklaver eller ingenmansland? Våld, hot och kontroll mot unga kvinnor i Sverige*. Norrköping: Integrationsverkets skriftserie IV.

Eduards, Maud (red.) 1983. *Kön, makt, medborgarskap. Kvinnan i politiskt tänkande från Platon till Engels*. Stockholm: Liber.

Ekenvall, Asta 1968. "Varför har kvinnan ansetts intellektuellt underlägsen mannen? Biologiska teorier i traditionerna kring "manligt-kvinnligt". *Könsroller i litteraturen från antiken till 1960-talet*. Red. Karin Westman Berg. Stockholm: Prisma. S. 9-27.

The English and Scottish Popular Ballads. Ed. by Francis James Child 1882-98. New York: The Folklore Press in association with Pageant Book Company 1956.

Guillourel, Éva 2012. "Folksongs, Conflicts and Social Protest in Early Modern France (16th-18th centuries)". *Identities, Intertextuality and Performance in Song Culture (c. 1500- c. 1800)*. Working Conference, Amsterdam, The Netherlands, October 17-19, 2012.

Häggman, Ann-Mari 1992. *Magdalena på Källebro. En studie i finlandssvensk vistradition med utgångspunkt i visan om Maria Magdalena*. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland.

Jansson, Sven-Bertil 1999. *Den levande balladen. Medeltida ballad i svensk tradition*. Stockholm: Prisma.

Kress, Helga 1993. "Vad en kvinna kväder. Kultur och kön på Island i fornnordisk medeltid". *Nordisk kvinnolitteraturhistoria* bd 1. Red. Elisabeth Møller Jensen och Anne-Marie Mai. Höganäs: Wiken. S. 22-81.

- Kríza, Ildikó 2001. "Sin and punishment in folk ballads". Barna, Gábor & Kríza, Ildikó (red) *Folk ballads, ethics, moral issues*. Budapest: Akadémiai Kiadó.s. 51-59.
- Liliequist, Jonas 2001. "Mannens våld och välde inom äktenskapet. En studie av kulturella stereotyper från reformationstiden till 1800-talets början". *Mord, misshandel och sexuella övergrepp. Historiska och kulturella perspektiv på kön och våld*. Red. Inger Lövkrona. Lund: Nordic Academic Press. S. 88-123.
- Liliequist, Jonas 2008. "Pigans nej, det är hennes ja. Då hon säger mest nej, då vill hon helst ha". Om gränsen mellan frieri, förförelse och sexuellt tvång i 1600- och 1700-talens Sverige". *Nätverket* nr 15, 2008. S. 106-116.
- Lundgren, Eva, 1995: Vold og maskulinitet – en godtatt sammenheng? I: *Kjønn og samfunn i endring. Program for grunnleggende samfunnsvidenskaplig kvinneforskning. Konferanserapport*. Oslo: Norges forskningsråd. S. 171-182.
- Lövkrona Inger 2001. "Kön och våld. Historiska och kulturella perspektiv". *Mord, misshandel och sexuella övergrepp. Historiska och kulturella perspektiv på kön och våld*. Red. Inger Lövkrona. Lund: Nordic Academic Press. S. 33-45.
- Mariscal Hay, Beatriz 2004. "A Question of Honor. The Gitanos of Andalusia and the Romancero". *Ballads and Diversity. Perspectives on Gender, Ethos, Power and Play*. Ed. Isabelle Peere and Stefaan Top, (BASIS 1) Trier, Wissenschaftlicher Verlag Trier. S. 176-181.
- Nogueira, Carlos 2004. "Portuguese Narrative Songs – Love and Death". *Ballads and Diversity. Perspectives on Gender, Ethos, Power and Play*. Ed. Isabelle Peere and Stefaan Top, (BASIS 1) Trier, Wissenschaftlicher Verlag Trier. S. 190-198.
- Olofsson, Tommy 2011. "Kvinnligt och manligt i skämtballaderna". Byrman, Gunilla & Olofsson, Tommy 2011. *Om kvinnligt och manligt och annat konstigt i medeltida skämtballader*. Stockholm: Atlantis.
- Præstgaard Andersen, Lise 1978. "Kvindeskildringen i de danske ridderviser – to tendenser". *Sumlen* 1978. Stockholm: Svenskt visarkiv. S. 9-23.
- Sawyer, Birgit 1992. *Kvinnor och familj i det forn-och medeltida Skandinavien*. Skara: Viktoria bokförlag.
- Simonsen, Michèle 2004. "Gender and power in Danish traditional ballads". *Ballads and Diversity. Perspectives on Gender, Ethos, Power and Play*. Ed. Isabelle Peere and Stefaan Top. (BASIS 1) Trier, Wissenschaftlicher Verlag Trier. S. 242-249.

- Sveriges Medeltida Ballader* Bd 1-5 1983-2001. Red. Bengt R. Jonsson, Sven-Bertil Jansson, Margareta Jersild. Stockholm: Svenskt visarkiv/Almqvist & Wiksell.
- Syndergaard, Larry 2010. "Positive Women's Roles and Women's Power in the English-Scottish and Danish Ballads". *From "Wunderhorn" to the Internet. Perspectives on Conceptions of "Folk Song" and the Editing of Traditional Songs*. Ed. Eckhardt John and Tobias Widmeyer. (BASIS 6) Trier, Wissenschaftlicher Verlag Trier. S. 106-118.
- The Types of the Scandinavian Ballads. A Descriptive Catalogue*. Red. Bengt R. Jonsson, Svale Solheim, Eva Danielson. Stockholm: Svenskt visarkiv/Oslo: Universitetsforlaget, 1978.
- Wollstadt, Lynn 2003. "A Good Man is Hard to Find: Positive Masculinity in Ballads Sung by Scottish Women". *The Flowering Thorn. International Ballad Studies*. Ed. Thomas A. McKean. Logan, UT: Utah State University Press. S. 67-75.
- Österberg, Eva 1995. "Tystnadens strategi i sagornas Island". *Folk förr. Historiska essäer*. Eva Österberg. Stockholm: Atlantis. S. 37-72.
- Österberg, Eva 2004. "Våldets känslorum. Berättelser om makt och moral i det förmoderna samhället". *Våldets mening. Makt, minne, myt*. Red. Eva Österberg och Marie Lindstedt Cronberg. Lund: Nordic Academic Press. S. 19-39.
- Österberg, Eva 2005. "Civilisationen, våldet och kvinnorna". *Kvinnor och våld. En mångtydig kulturhistoria*. Red. Eva Österberg och Marie Lindstedt Cronberg. Lund: Nordic Academic Press. S. 285-303.

